

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА НА ЗОРІ УТВЕРДЖЕННЯ МОДЕРНІЗМУ

UKRAINIAN LITERATURE AT THE BEGINNING OF MODERNISM APPROVAL

Осяк С.В.,

*orcid.org/0000-0001-5583-9055**аспірант кафедри української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

У статті проаналізовано літературно-критичну рецепцію творчої спадщини відомого українського письменника Миколи Вороного, чия життя трагічно і безжалюбно обірвала сталінська репресивна система. Доведено, що творчість М. Вороного підтримав І. Франко. Художню практику письменника досліджували відомі літературознавці, критики С. Русова, П. Зайцев, О. Білецький, Л. Білецький, І. Лизанівський, С. Єфремов, Г. Костюк та інші. Кожен із них підходив до визначення творчої спадщини українського поета-модерніста зі своєї світоглядної будови, сформованої внутрішньої культури, інтелекту, водночас дотримуючись таких літературознавчих методів, концепцій, які були притаманні тій чи іншій епосі.

Ключові слова: модернізм, теоретичні підходи, літературознавство, дискусія, оновлення літератури.

В статье проанализирована литературно-критическая рецепция творческого наследия известного украинского писателя Николая Вороного, чья жизнь трагически и безжалостно оборвала сталинская репрессивная система. Доказано, что творчество М. Вороного поддержал И. Франко. Художественную практику писателя исследовали известные литературоведы, критики С. Русова, П. Зайцев, А. Белецкий, Л. Белецкий, И. Лизановский, С. Ефремов, Г. Костюк и другие. Каждый из них подходил к определению творческого наследия украинского поэта-модерниста со своих мировоззренческих позиций, сложившейся внутренней культуры, интеллекта, одновременно соблюдая такие литературоведческие методы, концепции, которые были присущи той или иной эпохе.

Ключевые слова: модернизм, теоретические подходы, литературоведение, дискусия, обновление литературы.

The article analyzes the literary-critical reception of the creative heritage of the famous Ukrainian writer Mykola Voronoi whose life was tragically and ruthlessly interrupted by the Stalinist repressive system. It is proved that M. Voronoi's work was supported by I. Franko. Famous literary scholars and critics S. Rusova, P. Zaitsev, O. Biletsky, I. Lizanovsky, S. Efre-mov, L. Biletsky, G. Kostyuk and others studied the artistic practice of the writer. Each of them approached the definition of the creative heritage of the Ukrainian modernist poet's creative heritage from his/her own ideological structure, the formed internal culture, and intelligence. At the same time they applied to literary methods and concepts that were inherent in one or another era.

Key words: modernism, oretical approaches, literary studies, discussion, updating of literature.

Постановка проблеми. Початок ХХ століття в українській літературі був позначений експериментаторством, коли молоді автори прагнули розширити формозмістові межі прози, поезії, драматургії (Леся Українка, М. Коцюбинський, М. Вороний, В. Винниченко, М. Філянський, Г. Чупринка та ін.), намагалися збагатити творчу лабораторію несподіваними, неординарними художніми прийомами в контексті модерного простору. Вилучення творчого доробку письменника на багато років у СРСР із наукового та культурного обігу було продиктоване ідеологічними чинниками. І досі ми ще не знаємо всього Миколу Вороного. Тому і назріла потреба глибшого вивчення проблематики творчої спадщини М.К. Вороного в аспекті модерністського дискурсу, всебічного осмислення його місця в історії української літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема складного дискурсу естетики модернізму в українському письменстві крізь зламані «списи» та літературні долі розглядали у своїх

працях вітчизняні літературознавці Я. Поліщук, С. Павличко, Н. Зборовська, С. Михида, Г. Вервес, Л. Куценко, О. Забужко, Т. Гундорова та інші. Переважно Микола Вороний приваблює увагу дослідників неординарністю поетичної естетики, багатогранністю й широтою охопленої тематики, глибиною порушених проблем і чіткістю та сміливістю літературних декларацій у добу непротиставлених дискусій і напружених суперечок між представниками опозиційних шкіл народницької та модерністської (тоді – «декадентської») критики щодо подальших шляхів розвитку українського письменства.

Постановка завдання. Мета статті – на прикладі непересічної постаті М. Вороного розкрити формування модерністських явищ в українському письменстві початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Межа культурних епох невідворотно породжує хвилю мистецьких дискусій, літературних діалогів, протистоянь та суперечок. Не стала винятком і літературна доба кінця ХІХ – початку ХХ століття, що

розмежувала епохи реалізму та модернізму, зчинивши бурхливі зіткнення і непорозуміння між представниками різних літературних шкіл – апологетами критичного реалізму та модерної естетики «декадансу».

Як влучно спостеріг М. Хорошков, «в історії вітчизняного мистецтва слова літературні дискусії відігравали виняткову роль своєрідних «рушіїв» мистецького розвитку; вони увиразнювали кризу літературних цінностей, напрямів і стилів, естетичних канонів і водночас окреслювали шляхи подальшого мистецького поступу <...> Літературна дискусія помежів'я XIX – XX ст. свідчила про кризу народницької ідеї літературної творчості й пошук нових ідей» [11, с. 95].

Народницька ідея літературної творчості, що побутувала в другій половині XIX ст., за наполегливими настановами її апологетів (М. Драгоманова, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, І. Франка, С. Єфремова), передбачала звуження літератури до її утилітарного вжитку – «служіння громадській справі». Зокрема, М. Драгоманов радив: «Треба шукати законів життя людського і провідних ідей громадської праці не в тих чи інших метафізичних системах, а в соціально-психологічних основах громадського і індивідуального життя» [4, с. 428]. Логічна послідовність цих думок постає у праці І. Нечуя-Левицького «Сьогочасне літературне прямування», в якій автор закликає письменників опиратися у своїй творчості на принципи ідейно-естетичної системи реалізму: «Тільки така література матиме великий вплив, як на розумове розвиття, так і на соціальну реформу громадянства, бо вона покаже соціальні відносини вищих верств до середніх та нижчих, панства до мужицтва» [6, с. 68]. Виходячи із цих тверджень, послідовною є позиція автора у статті «Українська декадентщина» щодо безапеляційного заперечення естетики модернізму, в якій він убачав лише незрозумілі «символічні образи», «відсутність ідеї», «головної мислі й думки», «нахильність до декадентства» [7, с. 196].

У дусі народницької ідеології також виписані ключові формулювання у критичній праці Івана Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», де ставиться вимога «аналізувати описувані факти, вказувати їх причини і їх конечні наслідки, їх повільний зріст і упадок <...>, втягаючи в літературу і психологію, і медицину та патологію, і педагогію, і другі науки» [9, с. 16]. А в статті «Слово про критику» Франко, навіть говорячи про «повну емансипацію особи автора» та «якнайповніший вираз авторської індивідуальності в його творах», тут же застерігає письменника

від «втечі від соціальних тем», від «хоробливих вибриків зіпсованого смаку», від «декадентизму» [10, с. 216]. Подібні думки висловлює критик і в статті «Маніфест «Молодої Музи», в якій полемізує з програмовою працею модерніста Остапа Луцького, ідейного провідника львівського літературного гурту «Молода Муза» (1906–1909), в лоні якого, а згодом і в осередку київського часопису «Українська хата» (1909–1914), до котрого належали М. Сріблянський, П. Богацький, А. Ніковський, М. Євшан тощо, формувалася ціла когорта поборників українського модернізму.

Якраз на зорі цього тривалого змагання за утвердження модерної естетики, на загальному фоні ідейно-естетичних принципів традиційної народницької літературної школи простежується формування модерністських явищ в українському письменстві. М. Вороний чи не першим з усіх модерністів здобувся на мужність відверто заявити (у тотально матеріалістичну і «приземлену» добу «наукового реалізму» Івана Франка та його літературної школи з її безнастанним копанням у соціально-побутовій сфері буденного життя та рефлексіях викривленої стражданнями людської свідомості) прагнення до моделювання іншої реальності в мистецтві, безапеляційно виявити широкому загалу свої модерні літературно-естетичні уподобання і тверду постанову шукати нові шляхи розвою українського письменства, які б вивели його на загальносвітові овиди.

Надрукований 1901 року в «Літературно-науковому віснику» відкритий лист-відозва Миколи Вороного до письменства із закликом укласти «русько-український альманах, який би змістом і виглядом бодай почасти міг наблизитись до новіших течій та напрямків у сучасних літературах європейських» [1, с. 472], стає одним із перших «маніфестів» українського модернізму. М. Вороний закликає літераторів відійти від «заспіваних тенденцій», що уклалися в традиційному письменстві, і звернути увагу «на естетичний бік» творчості. «Бажало б ся творів, – говорить митець, – хоч з маленькою ціхою оригінальності, з незалежною свобідною ідеєю, з сучасним змістом; бажало б ся творів, де би було хоч трохи філософії, де б хоч клаптик яснів того далекого блакитного неба, що від віків манить нас своєю неосяжною красою, своєю незглибною таємничістю...» [2, с. 472].

Саме цим своїм зверненням до українських митців слова із закликом вибудовувати письменство на нових естетичних засадах М. Вороний і викликає опозиційне збурення серед табору народницької літературної школи, що згодом

переросте в непримиренне протистояння представників двох літературних таборів і виллється на початку ХХ ст. у гарячі літературні суперечки і дискусії щодо подальших шляхів розвитку українського письменства.

Одним із перших проявів цього ідейно-естетичного протистояння стала своєрідна – у формі поетичних «послань» – дискусія між Миколою Вороном та Іваном Франком, з яким митця пов'язувала давня дружба і творча співпраця у львівських товариствах і часописах (1895–1897). Вважаючи Франка своїм учителем, М. Вороний, проте, підходив до творчості поета цілком критично. Зокрема, у листі до М. Коцюбинського від 28 жовтня 1901 року Вороний писав: «Грубого реалізму в поезії цілком не визнаю. (Терпіти не можу «Тюремних сонетів» Франка, але захоплюсь в його «Зів'яле листя»)» [3, с. 5]. І коли Іван Франко адресував Миколі Вороному своє «Посланіє», між ними зав'язалась справжня «поетична» дискусія.

Письменники перебували на шляху творчих пошуків, експериментів, особливо фонетичного інструментування, звукопису поетичного твору. Дослідниця М. Кабиш зауважує, що «найбільш уживаними різновидами звукового повтору в поетів-символістів були алітерація та асонанс, велику увагу також приділи митці анафорі, епіфорі та еквіфонії. У такий спосіб за допомогою ритму, рим, звуконаслідувань, звуковідтворень, асонансів, алітерацій, метафонії, еквіфонії та їх поєднанню, звукових анафор, паронимазій та різноманітних звукотропів поетами аналізованого напрямку була створена «лінгвістична музика» символізму» [5, с. 120]. Аналіз дослідниці співзвучний з думкою О. Потебні, який писав: «Образ звука безпосередньо зв'язаний з образом предмета у формі слухових асоціацій» [8, с. 111].

Одначе додамо, що в дореволюційний час художня практика українських символістів, у т.ч. М. Вороного, не лише вирізнялася звукообразами, а й наповненням поезій різновекторними звукотропами. В українській літературі початку ХХ ст. Вороний є зачинателем символізму, а далі його досвід творення символічної поезії підхопили і розвинули О. Олесь, ранній П. Тичина, Я. Савченко, Д. Загул, В. Кобилянський, В. Свідзінський, С. Черкасенко, М. Сріблянський (Шаповал), Т. Осьмачка, М. Філянський, поети-молодомузівці та ін.

Таким чином, модерна поезія раннього періоду і М. Вороного, і його колег (Г. Чупринка, М. Філянський, О. Олесь, В. Свідзінський, П. Тичина, М. Рильський та ін.) зазнала інтенсив-

ного розвитку, збагатилася обдарованими молодими поетами, що творили в розмаїтих стильових напрямках, течіях. Імпульсація мислі, реформаторських ідей М. Вороного на фоні розвитку світоглядної концепції модернізму були своєрідним силовим полем, що надавало динамічній енергії розвитку раннього модернізму в Україні, явище якого припало на останні роки ХІХ та перші десятиліття ХХ сторіччя і є не лише своєрідним, а й у багатьох відношеннях унікальним предметом наукового аналізу. По-перше, український модернізм народжувався непросто, надто суперечливо, важко торуючи собі шлях до утвердження нових естетичних цінностей. По-друге, ранній український модернізм, на жаль, залишився незавершеним, нереалізованим проектом, цьому заважали не лише внутрішні, а й зовнішні суспільно-історичні збурення (революції, Перша світова війна, національно-визвольна-боротьба 1917–1920 рр., прихід до влади більшовиків, які не визнавали модерністського напрямку в радянській літературі. Отже, в умовах підрадянської України модернізм став фактично забороненим явищем, що підлягало ідеологічно-цензурному переслідуванню.

Слушною є думка Я. Поліщука, який констатує, що ознакою другою раннього українського модернізму є непослідовна його конфронтація з народницько-громадівською філософією творчості, а то й інтеграція з останньою. Специфічні умови українського національного життя ставили на порядок денний як одну з першочергових вимог визнання національних цінностей, а отже, вимогу патріотичного змагання до *Ukraina irredenta*. Цей чинник пояснює поєднання модерного індивідуалізму та естетизму з народницькими симпатіями й патріотизмом в українському дискурсі.

А все ж вважаємо, що модернізм уніс кардинальні зміни у світовідчуття й естетичні орієнтації нового часу. І хоч як би скромно ми не оцінювали значення українського інваріанта, вказуючи на «недокрівність» (М. Неврлий) чи риторичність (С. Павличко), заслуга його, як й, утім, Миколи Вороного – ідеолога українського модернізму – полягає передовсім у здійсненні естетичної революції.

Висновки. Отже, в процесі дослідження виявлено, що українські модерністи як носії нової естетики намагалися поєднати естетичні принципи з націотворчою ідеєю. На відміну від народників, вони не абсолютизували національної ідеї, а обрали власний шлях у своїй пронаціональній орієнтації. Такий шлях був нетиповим для західноєвропейських літератур, але відповідний їхньому світоглядові. Україні нові тен-

денції були необхідні передусім для оновлення й модернізації тогочасного літературного та культурного контексту. На думку багатьох провідних письменників та критиків, модернізм виявився саме тим засобом, за допомогою якого можна було поставити в один ряд національну та європейські літератури.

Умовно історію раннього українського модернізму можна поділити на три періоди: підготовчий (1894–1906), Львівський (1906–1909) та Київський (1909–1914). Кожний із цих

періодів мав власні переваги. Перший період характеризується стильовими та філософськими шуканнями, опертя на теоретичну базу (І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, Ольга Кобилянська, М. Вороний, Б. Лепкий), у другому ставився наголос на естетично-формальних зацікавленнях («Молода Муза»: О. Луцький, М. Яцків, В. Щурат В. Пачовський та ін.), третій період визначився у напрямку культурологічних орієнтирів («Будучність», співробітники журналу «Українська хата»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. Ф 110. Оп. 7. Арк. 1
2. Вороний М.К. «Український альманах». *Микола Вороний Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика*. Київ : Наукова думка, 1996. С. 472.
3. «Все, все пригадує так ясно...» : 3 листів М. Вороного до М. Коцюбинського. *Літературна Україна*. 1991. 12 грудня. С. 4–5.
4. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. Київ : Наукова думка, 1970. Т. 2. 561 с.
5. Кабиш М. Фоностилестичне інструментування творів українськими поетами – представниками літературних угруповань початку ХХ століття. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. 2012. Випуск 4. С. 118–123.
6. Нечуй-Левицький І. Сьогочасне літературне прямування. *Нечуй-Левицький. Українство на літературних поєвах з Московщиною. Культурологічні трактати* ; упорядк. М. Чернопиского. Львів : Каменяр, 1998. С. 64–126.
7. Нечуй-Левицький І. Українська декадентщина. *Іван Нечуй-Левицький. Зібрання творів* : у 10 т. Київ : Наукова думка, 1968. С. 187–222.
8. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. Москва : Искусство, 1976. 614 с.
9. Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. *Франко Іван. Твори* : в 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 26. С. 5–14.
10. Франко І. Слово про критику. *Франко Іван. Зібрання творів у 50-ти т* . Київ : Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 214–218.
11. Хорошков М. Літературні дискусії другої половини ХІХ ст. як спосіб генерування нових мистецьких ідей. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. Вип. 6*. Маріуполь, 2012. С. 95–111.